ВІДГУК
офіційного опонента, доктора економічних наук, професора, академіка НААН Пугачова Миколи Івановича
на дисертацію ВАКУЛЕНКА Віталія Леонідовича
на тему: «Регулювання аграрного ринку в умовах забезпечення продовольчої безпеки України»,
подану на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук за науковою спеціальністю 08.00.03 «Економіка та управління національним господарством»

Актуальність теми дослідження

Аграрний сектор України упродовж тривалого часу залишається однією з базових складових національної економіки, формуючи продовольчий потенціал держави, її експортні можливості та соціально-економічну стійкість сільських територій. Водночас сучасний етап розвитку аграрного ринку характеризується поєднанням глибоких структурних змін і безпрецедентних економічних викликів, що істотно ускладнюють процеси його функціонування та регулювання.

Повномасштабна військова агресія, структурні деформації виробництва, порушення логістичних зв'язків, зростання виробничих витрат і посилення цінової нестабільності на світових агропродовольчих ринках загострили проблему забезпечення продовольчої безпеки України та актуалізували потребу в перегляді підходів до державного регулювання аграрного ринку. У цих умовах особливої уваги потребує аграрний ринок як складна соціально-економічна система, в межах якої перетинаються інтереси держави, виробників, переробників, трейдерів і споживачів. Нерівномірність розвитку його окремих сегментів, недостатній рівень інституційної зрілості та обмежена адаптивність регуляторних механізмів значно знижують ефективність державного впливу на процеси формування стабільної пропозиції продовольства та стримування негативних ринкових коливань. Це свідчить про необхідність переосмислення підходів до регулювання аграрного ринку з урахуванням сучасних економічних реалій і стратегічних орієнтирів розвитку країни.

Особливої ваги набуває європейський вектор розвитку аграрного ринку України, що передбачає поступову адаптацію національної системи

регулювання до норм і правил Європейського Союзу. Євроінтеграція зумовлює необхідність гармонізації аграрної політики з вимогами Спільної аграрної політики ЄС, упровадження сучасних стандартів безпечності та якості продукції, посилення екологічних і кліматичних вимог до аграрного виробництва, а також розвитку інституційних механізмів ринкового регулювання. За таких умов питання регулювання аграрного ринку виходить за межі внутрішньої економічної проблематики та набуває стратегічного значення в контексті інтеграції України до єдиного європейського економічного простору. Забезпечення продовольчої безпеки в умовах євроінтеграції потребує формування збалансованої моделі регулювання аграрного ринку, здатної поєднати ринкові принципи з ефективними державними інструментами підтримки, мінімізувати ризики надмірної залежності від зовнішніх ринків і водночас створити умови для повноцінної участі українських товаровиробників у європейських агропродовольчих ланцюгах доданої вартості. Це передбачає не лише економічну адаптацію, а й інституційні зміни, спрямовані на підвищення прозорості ринку, прогнозованості державної політики та довіри між його учасниками.

У зв'язку із вищезазначеним, об'єктивно зростає потреба в науковому обґрунтуванні напрямів удосконалення регулювання аграрного ринку України з урахуванням вимог продовольчої безпеки та європейського вектора розвитку. Саме тому дисертаційне дослідження Вакуленка Віталія Леонідовича на тему «Регулювання аграрного ринку в умовах забезпечення продовольчої безпеки України» є науково актуальним і своєчасним, оскільки поєднує вирішення завдань продовольчої безпеки з потребами сталого євроінтеграційного розвитку та спрямоване на формування ефективної системи регулювання аграрного ринку як ключової передумови економічної, соціальної та національної стійкості держави.

2. Обґрунтованість наукових положень, висновків та рекомендацій, викладених у дисертації

Дисертаційна робота є результатом ґрунтовного та комплексного наукового дослідження, що відзначається належним рівнем аргументованості, логічної послідовності та обґрунтованості сформульованих висновків і практичних рекомендацій. У процесі виконання дослідження автор застосував широкий спектр загальнонаукових і

спеціальних методів, зокрема методи наукового узагальнення, системного аналізу, статистичної обробки даних, порівняльного аналізу, а також економіко-математичного моделювання, що дало змогу всебічно оцінити сучасні тенденції розвитку аграрного сектору економіки та визначити ключові індикатори й інструменти забезпечення продовольчої безпеки.

Наукові положення та висновки дисертації базуються на опрацюванні значної кількості наукових праць вітчизняних і зарубіжних учених, матеріалів міжнародних організацій, нормативно-правових документів, а також офіційних статистичних даних, що забезпечує високий рівень достовірності отриманих результатів. Обґрунтованість авторських підходів підтверджується проведеним аналізом міжнародного досвіду та його зіставленням із національними умовами функціонування аграрного сектору, що створює передумови для практичного використання запропонованих рекомендацій у вітчизняній практиці.

Важливим аспектом дослідження є використання сучасних науково-методичних підходів до оцінювання та прогнозування стану продовольчої безпеки, що дозволило сформувати науково обґрунтовані пропозиції щодо вдосконалення механізмів державного регулювання аграрного ринку. При цьому дослідження не обмежується лише теоретичними узагальненнями, а має виразну прикладну спрямованість, оскільки містить конкретні рекомендації, орієнтовані на підвищення ефективності функціонування аграрного сектору в контексті забезпечення продовольчої безпеки.

Дисертант продемонстрував здатність до системного наукового мислення, комплексного аналізу економічних процесів та обґрунтування практичних рішень, що дозволило органічно поєднати теоретичні положення з результатами прикладних досліджень. Наукові публікації автора та апробація результатів дослідження на науково-практичних конференціях підтверджують самостійний характер виконаної роботи та особистий внесок здобувача у розвиток відповідного напряму наукових досліджень.

Загалом зміст дисертаційної роботи, її структура, логіка викладення матеріалу, сформульовані наукові положення, висновки та практичні рекомендації повною мірою відповідають визначеній меті та поставленим завданням дослідження. Представлені у роботі результати є належним чином обґрунтованими, характеризуються внутрішньою логічною узгодженістю та базуються на результатах самостійно проведеного автором дослідження.

3. Наукова новизна дисертації та достовірність отриманих результатів

Наукова новизна дисертації В.Л. Вакуленка полягає у розвитку теоретико-методологічних підходів та формуванні прикладних рішень щодо регулювання аграрного ринку України з урахуванням трансформації системи продовольчої безпеки в умовах воєнного стану, зростання соціально-економічної вразливості населення та необхідності забезпечення стабільної фізичної й економічної доступності продовольства.

У межах дослідження вперше обґрунтовано підходи до регулювання аграрного ринку в умовах воєнного стану, які дозволяють здійснювати комплексну оцінку доступності харчових продуктів з урахуванням регіональних відмінностей, нерівномірності соціально-економічного розвитку територій та специфічних ризиків, спричинених воєнними діями. Також, в роботі доведено наявність стійкого взаємозв'язку між показниками прожиткового мінімуму, мінімальної та середньої заробітної плати і динамікою вартості продовольчого кошика в умовах воєнного стану. Це дозволило виявити глибинні структурні диспропорції у системі соціально-економічного забезпечення населення, зокрема розрив між зростанням доходів і фактичним подорожчанням базових продуктів харчування, а також сформулювати практично орієнтовані рекомендації щодо коригування механізмів державної підтримки продовольчої безпеки з урахуванням попиту і платоспроможності населення.

Подальшого розвитку в дисертації набули інституційні засади державного регулювання аграрного ринку. Зокрема, обґрунтовано доцільність розширення функціональних можливостей Державного аграрного реєстру як ключового інструменту координації ринкових процесів. Запропоновано використання цифрових рішень на основі блокчейн-технологій у поєднанні з елементами штучного інтелекту та Інтернету речей для формування єдиного інформаційного середовища, що забезпечує взаємодію виробників, споживачів, державних органів, фінансових і логістичних структур, наукових установ та міжнародних партнерів. Удосконалено методичні підходи до регулювання економічної доступності продовольства та процесів саморегулювання аграрного ринку в умовах воєнного стану. На відміну від традиційних моделей, запропонований механізм базується на комплексному врахуванні логістичних, складських,

воєнних і фінансових ризиків, включаючи руйнування транспортної інфраструктури, обмеження експорту, дефіцит ресурсів, зростання собівартості виробництва та зниження платоспроможності споживачів. Це створює можливість більш зваженого вибору та поетапного впровадження інструментів державного регулювання аграрного ринку. Подальшого розвитку набула система управління запасами продовольчих товарів, адаптована до умов воєнного стану.

Також у роботі уточнено теоретичний зміст поняття «продовольча безпека в умовах воєнного стану», яке, на відміну від існуючих трактувань, розглядається не лише крізь призму економічної ефективності, а й як соціально-гуманітарна категорія, пов'язана з протидією голоду, зменшенням соціальної нерівності, подоланням бідності та мінімізацією негативних наслідків війни. Подальшого розвитку набули концептуальні засади нової парадигми продовольчої безпеки, у межах якої обґрунтовано необхідність формування стабільної системи забезпечення населення продовольством навіть за умов воєнного стану. Увагу зосереджено на посиленні внутрішнього самозабезпечення та розвитку імпортозаміщення як ключових чинників зниження залежності від зовнішніх поставок. Удосконалено підхід до оцінювання продовольчої безпеки шляхом введення індикатора стійкості органічного аграрного виробництва, що дозволяє оцінити здатність суб'єктів господарювання підтримувати довгострокову ефективність і сталість виробництва з урахуванням екологічних, соціальних та економічних вимог. Подальшого розвитку набули пропозиції щодо удосконалення санітарного та фітосанітарного контролю. Обґрунтовано доцільність створення мобільних лабораторій для оперативної перевірки безпечності харчових продуктів у постраждалих регіонах, зокрема на деокупованих територіях і в зонах бойових дій, що сприятиме підвищенню рівня продовольчої безпеки та довіри населення до якості харчової продукції.

4. Повнота викладення результатів дослідження в опублікованих наукових працях

У межах виконання дослідження Віталій Вакуленко одноосібно та у співавторстві опублікував 63 наукові праці, зокрема 5 статей у періодичних наукових виданнях, віднесених до категорії «А» Переліку наукових фахових видань України та/або в іноземних виданнях, що індексуються в базах даних

Scopus та/або Web of Science Core Collection; 31 статтю у наукових виданнях, включених до Переліку наукових фахових видань України; 6 статей у зарубіжних виданнях; 14 тез наукових доповідей. Встановлені нормативними документами вимоги щодо мінімальної кількості публікацій у виданнях, що індексуються в міжнародних наукометричних базах даних, дотримано в повному обсязі. Опубліковані наукові результати репрезентують основні положення дисертаційного дослідження та повною мірою відображають отриману наукову новизну.

5. Ідентичність змісту реферату та дисертації

Зміст реферату В. Л. Вакуленка в повному обсязі відображує основні положення його дисертаційної роботи. У рефераті наведено усі результати наукової новизни, котрі було отримано автором шляхом використання сукупності загальнонаукових і спеціальних методів дослідження, а саме: порівняльний метод та метод систематизації, статистичний та документальний аналіз, діалектичний та емпіричний методи, а також економіко-математичне моделювання. Також у рефераті представлено наукові результати, які отримані вперше, удосконалені результати та результати, які є підсумком критичного переосмислення попередніх результатів наукових досліджень українських та іноземних вчених.

6. Відсутність порушення академічної доброчесності

Дисертація є самостійно написаною кваліфікаційною науковою роботою із науково-обґрунтованими висновками та рекомендаціями, котрі наведено автором В.Л. Вакуленком для публічного захисту. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідні джерела. В роботі відсутнє привласнення чужих ідей, результатів чи слів без оформлення цитування. Таким чином, у дисертаційному дослідженні В.Л. Вакуленка відсутні порушення академічної доброчесності.

7. Дискусійні положення та зауваження щодо змісту дисертаційної роботи

При загальній позитивній оцінці і змістовності викладу результатів дослідження Віталія Леонідовича Вакуленка, у дисертації варто звернути увагу на деякі дискусійні положення та зауваження.

1. Підтримуючи запропоновані автором концептуальні засади нової парадигми продовольчої безпеки (табл. 1.2), адже їх «Парадигмальна характеристика» певною мірою співпадає з пропозиціями ННЦ «Інститут аграрної економіки» щодо подальшого розвитку аграрного сектору економіки, відзначаємо, що принцип 1 «Самозабезпечення» включає імпортозаміщення (принцип 2). Отже, виокремлення принципу 2 є дискусійним.

2. Характеризуючи основні фактори та показники продовольчої безпеки (розділ 2.3 дисертації) автор приймає окремі точки зору передніх дослідників, які є дискусійними. Так, автор не відмовився від необхідності «дотримання раціональних норм споживання» (табл.2.6 і 2.9), а такий підхід є дискусійним з позиції міжнародних організацій, які опікуються продовольчою безпекою.

3. У дисертаційній роботі використовуються категорії «аграрна економіка», «агропродовольчий сектор», «аграрний сектор» та «агропромисловий комплекс». Остання є такою, що не відповідає реаліям сучасного етапу розвитку вітчизняної економіки, та вживати її не вважаємо доречним.

4. Доцільно було б більш ґрунтовно обґрунтувати окремі положення, що стосуються євроінтеграційних процесів у контексті розвитку аграрного сектору економіки та забезпечення продовольчої безпеки. У роботі обґрунтовано стратегічне значення впровадження положень Спільної аграрної політики ЄС, а також визначено перспективні орієнтири розвитку органічного сільського господарства відповідно до європейських стратегічних документів. Водночас дискусійним залишається питання адаптації зазначених стратегічних орієнтирів до реальних соціально-економічних умов функціонування аграрного сектору України, особливо з урахуванням воєнних викликів, макроекономічної нестабільності та структурних диспропорцій розвитку.

5. У дисертації наведено порівняльний аналіз субіндексів продовольчої безпеки України та країн Європейського Союзу, який засвідчує наявність суттєвого відставання України за більшістю компонентів. Проте потребує подальшого наукового осмислення питання щодо практичних механізмів скорочення зазначеного розриву, зокрема через імплементацію європейських стандартів, інституційних інструментів підтримки аграрного виробництва та

підвищення конкурентоспроможності національного аграрного сектору. Доцільним було б також більш детально визначити ризики, інституційні обмеження та часові горизонти інтеграції українського аграрного сектору до європейського економічного простору з урахуванням сучасних трансформаційних процесів.

6. Для визначення та вимірювання рівня продовольчої безпеки у роботі проаналізовано наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України «Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України» та постанову Кабінету Міністрів України від 5 грудня 2007 року № 1379 «Деякі питання продовольчої безпеки». Але залишена без розгляду постанова Кабінету Міністрів України від 15 вересня 2025 р. № 1140, якою затверджено Методику розрахунку індикаторів продовольчої безпеки.

7. Погоджуємося з висновком автора, що у «сфері кооперативного законодавства виникає потреба в зменшенні кількості декларативних норм та уточненні внутрішнього узгодження». Але було б доцільно навести конкретні положення нормативних актів, які потребують уточнення, узгодження, змін.

8. У наведеному огляді «основних програм, що допомагають забезпечувати продовольчу безпеку та стійкість громад України» (табл. Д4 додатку Д), наведені й програми, фінансування яких USAID припинило.

9. У розділі 5.1 автор аналізує розроблений Міністерство аграрної політики та продовольства України проєкт Стратегії продовольчої безпеки. Проте розпорядженням Кабінету Міністрів України від 23 липня 2024 року №684-р затверджені Стратегія продовольчої безпеки України на період до 2027 року та операційний план заходів з її реалізації. Доцільно було б проаналізувати затверджені документи.

10. Робота як і більшість наукових досліджень не позбавлена орфографічних і стилістичних помилок, вживаються неекономічні категорії, наприклад «платоспроможний попит». В роботі використовуються окремі категорії й терміни, які не є загальновживаними, а отже ускладнюють сприйняття позиції автора. Наприклад: «агропереробна промисловість», «сільськогосподарський комплекс», «агропродукція».

Відзначені вище зауваження мають рекомендаційний характер в цілому не применшують високий теоретико-практичний рівень дисертаційної роботи

та її позитивної оцінки. Отримані автором результати мають важливе теоретичне значення та можуть бути використані у процесі формування державної аграрної політики, забезпечення продовольчої безпеки та реалізації євроінтеграційного курсу України.

Загальний висновок

Враховуючи вищезазначене, дисертація Вакуленка Віталія Леонідовича на тему: «**Регулювання аграрного ринку в умовах забезпечення продовольчої безпеки України**» є самостійною, завершеною, логічно упорядкованою кваліфікаційною науковою працею, яка виконана на актуальну тему і відповідає паспорту спеціальності 08.00.03 «Економіка та управління національним господарством». Отримані результати дослідження і наведені рекомендації в сукупності забезпечують вирішення важливої наукової проблеми, що полягає у розробленні теоретичних і методологічних засад, а також науково обгрунтованих практичних рекомендацій щодо формування та вдосконалення механізмів регулювання аграрного сектору України з метою забезпечення продовольчої безпеки в умовах сучасних економічних і геополітичних викликів. Саме тому дисертація відповідає паспорту спеціальності та виконана у відповідності з нормативними вимогами МОН України до такої категорії робіт.

Враховуючи вищезазначене, дисертація Віталія Леонідовича Вакуленка відповідає вимогам наказу Міністерства освіти і науки України № 40 від 12 січня 2017 року «Про затвердження вимог про оформлення дисертацій», Порядку присудження та позбавлення наукового ступеня доктора наук, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 1197 від 17 листопада 2021 року. В. Л. Вакуленко заслуговує на присудження йому наукового ступеня доктора економічних наук за науковою спеціальністю 08.00.03 «Економіка та управління національним господарством»

Офіційний опонент:
заступник директора
Національного наукового центру
«Інститут аграрної економіки»,
доктор економічних наук, професор,
академік НААН **М.І.Пугачов**